

УДК 821.161.2(477.63)

Мазуренко І.В.

ГРИГОРІЙ ЕПІК: ТРИ ВИМІРИ ЧАСУ

Автор визначає творчу парадигму письменника доби Українського відродження 1920-30-х років Г.Д. Епіка, використовуючи маловідомі архівні джерела, художні та літературно-критичні.

Ключові слова: Українське відродження, деконструктивізм, творча парадигма.

Автор определяет творческую парадигму писателя эпохи Украинского возрождения 1920-30-х годов Г.Д. Эпика, используя малоизвестные архивные источники, художественные и литературно-критические.

Ключевые слова: Украинское возрождение, деконструктивизм, творческая парадигма.

The author defines art paradigm of G.D. Epick, a writer of the ukrainian renaissance of 1920-30 s years. The author has used the little known art and literary-critical archive sources.

Key words: Ukrainian renaissance, reconstructivism, art paradigm.

Підзаголовок «Три виміри часу» якнайбільше розкриє задум автора та надасть можливість говорити про творчу парадигму письменника Г. Епіка мовою документів, художніх та літературно-критичних текстів, що мали місце за життя письменника та по ньому. Тож, перший вимір – «зламна доба»; вимір другий – «без ґрунту» на радянському ґрунті; вимір третій – «постсовєтський, текст + контекст».

У форматі першого виміру повністю віддрукуємо один цікавий документ пореволюційною доби. Це «Анкета. Копія. Для регистрации повстанцев, явившихся согласно амнистии, принятой на Украинском 5-м Съезде Советов»: 1.Фамилия, имя и отчество Епик Григорий Данилович; 2.Возраст 20 лет; 3.Образование ... 2-х кл. училище. Был на курсах социального воспитания в Полтаве в 1923 г. два месяца; 4.Основн. профессия Инструктор политпросвета при уездной...5. Социальное положение Пролетарий, дом и наделенной 3 дес. Земли. 2 коровы в с. Каменке. 6. Место рождения село Каменка вол. Каменской уезд Н. Московский губерния Екатеринославская. 7. Постоянное местожительство Полтава Культпросвет; 8. Семейное положение Женат, детей нет с 20 года сентября м-ца а) Перечислить состав семьи, их лета и род занятой жена, до брака Куликова Вера Афанасьевна 23 лет, живет в Полтаве Уезднаробразе – мать Клеопатра Самуйловна, ур. Усенко – Епик – 44 года. Каменка, дом.хозяйка. Отец Данил Демьянович. С. Каменка – хлібороб, раньше работал на лесопилке. 9. Служил ли в старой армии, в какое время, в какой части и в каком чине Нет; 10. Служил ли в Петлюровских войсках, в какое время, в какой части, в каком чине Нет; 11. Служил ли в Махновских войсках в какое время, в какой части, в какой

должности Нет. 12. Служил ли в Деникинской и пр. белогвардейских бандах, в какое время, в какой части, в каком чине. Нет; 13. Служил ли в Красной Армии, в какое время, в какой части, в какой должности. Нет; 14. Участвовал ли в боях на фронте, когда, на каком, против кого: Был в организации по ликвидации бандитизма в Полтавск. Уезде ...как член Комнезамож, ...чл. Комячейки – ...20 года по настоящее время; 15. Чем занимался и где был: а) До февраля 1917 г.: Учился в министерском училище, служил на желдор. В Амур. Н. Днепровск – был переписчиком; б) С февраля 17 по октябрь 17 г.: Тоже; в) С октября 17 г. по апрель 1918 г.: Там же уволен... за забастовку; г) С апреля 18 г. по январь 1919 г.: Не служил, был дома; д) С января 19 г. по июнь 19 г.: Служил на желдоре...; е) С июня 19 г. по январь 1920 г.: Жил дома, работал по организации сопротивления против белых с самостоятельным отрядом в 30 человек; ж) С января 21 г. по настоящее время: С февраля 20 г. по апрель служил в Военкомате Каменки переписчиком. С апреля по май в милиции секретарем. С мая жил в Романковке по 15 августа, нигде не служил» [7].

Ця анкета радвледи, що її Г. Епіку довелося заповнювати російською мовою задля своєї амністії, вже порушує його права як етнічного українця. В листах до дружини В. Омельченко з Соловків він писав, що вдосконалює російську мову (бо вона не була йому рідною). Питання мови – один з драматичних фактів «зламу». Другий «злам» у психіці селянського хлопця, що мав би боронити свою землю від денікінців і від більшовиків – голод 1921-го... Ось про що правдиво треба було писати. Але щоб вижити, вивчитися й стати письменником, а він цього прагнув, треба було «щиро розкаятися»... У 1921-му це було ще можливим. Але відповідні органи мали добру пам'ять, й тому людина вже на початку своєї творчої кар'єри була «зламана»: їй постійно треба було доводити свою «лояльність» до нової влади. Хоча, за спогадами сучасників, за старої влади багатодітна родина Епиків жила в страшних злиднях, а сам він не мав уявлення навіть про подушку. З анкети дізнаємося, що його батьки в Кам'янці мали будинок, 3 десятини землі (близько 1,1 га), 2 корови, про інше він не згадує. За часів двох голодоморів в Україні та колективізації селянство, генофонд нації, або вимерло, або було переселене у далекий Сибір, на Далекий схід, а кому пощастило, подалися до міста, шукаючи нового, «культурного» життя. Таким був і Грицько Епик, що для нього індульгенцію слугувало «Обязательство. Апреля 30 дня 1921 года»: «Я с настоящей минуты буду вести мирную трудовую жизнь честного селянина, буду всеми силами выполнять все законы Советской власти, ни в каких преступлениях против Советской власти участвовать не буду, буду всячески помогать Советской власти в борьбе с теми бандитами, кои еще продолжают разрушать мирную трудовую жизнь Советской республики и обо всех этих преступниках доносить Советской власти. В чем громко КЛЯНУСЬ перед всем трудовым народом Советской Украины и заявляю, что нарушение моей настоящей клятвы будет самым тяжким преступлением и за таковое я понесу самую суровую кару, как изменник и предатель трудового селянина и рабочего» [7].

Г. Костюк у своїх спогадах правдиво й емоційно відтворив життєвий шлях письменника: «Гасла нових завойовників ніби не перекреслювали його ідеї всебічного визволення, а навіть навпаки, додавали до нього ще ідею всебічної свободи і вселюдського братерства. Тому 18-річний юнак з ентузіазмом включається в нове політичне життя, приймає доктрину комуністичної партії, а з 1920 року стає її членом. Спочатку працює в профспілковій і комсомольській ділянці, пильно вчиться і починає писати. Він – юний романтик революції» [14].

На початку 20-х рр. з'явився ряд його етюдів – «9-е січня», «Кров на Лені», «Терешко», «Полохливої ночі»; збірка дум про Червоне козацтво – «Червона кобза» (1923); збірка оповідань «На зламі» (1924). Якийсь час він належав до Спілки селянських письменників «Плуг». «Це насправді була зламна доба в житті Григорія Епіка» [14]. Після циклу памфлетів Хвильового «Камо грядеши?» він схиляється до ідей М. Хвильового. Восени 1925 року бере активну участь у заснуванні нової літературної організації – Вільної академії пролетарської літератури – ВАПЛІТЕ. «У творчому аспекті він відходить від революційної романтики минулого й переходить до соціальної проблематики з виразним сатиричним спрямуванням» («Непія», «Восени» і перший його роман – «Без ґрунту» (1928)) [14].

Оскільки Г. Епик зазнав зламу, тема безґрунття селянина так чи інакше знайшла втілення в його недовготривалій творчості. Чи випадково В. Домонтович теж назве свою дніпропетровську за топом повість «Без ґрунту»? [9]. Здається, що ні. У такого аналітика і майстра психологічної прози випадковостей не мало б бути. Звичайно, він був обізнаний на творчості ваплітянина й пролітфронтівця, свого земляка Г. Епіка. Сам В. Домонтович (В. Петров) належав до кола інтелектуалів «професорського Києва», «п'ятірного грона» неокласиків (за словами Ю. Шевельова), знав «8 мов та інші», на відміну від селянського походження Епіка – з родини священиків. Отже, В. Домонтович і Г. Епик у поняття безґрунття вкладали різний зміст.

Іван Сенченко, сусід Епіка по харківському будинку «Слово», згадував: «Пам'ятаю, після однієї такої чергової поїздки хтось із компаньйонів по поїзді, здається, Епик Григорій, захоплено розповідав про апокаліптичну картину спалення на вигоні церковного устаткування – аналоїв, престолів, хоругв, ікон, іконостасу і василькових віничків, якими священик обпорскував парафіян свяченою водою. Гриць запалювався. Горів. Хвильовий сидів блідий, зосереджений, дивився кудись через голови. Вигляд такий був у нього, немовби спинився над безоднею. І вже більше не їздив. До цієї теми не повертався» [27].

Постать Г. Епіка, як і переходова доба, «кобзарем» якої він прагнув бути, зіткана з суперечностей та внутрішніх конфліктів. Килим з романтичного комунізму, вітаїзму та пролетарського реалізму тріскався навпіл. Іван Ле писав: «Епіка я знав, як письменник він мені подобався, хоч деяка його зарозумілість мені не імпонувала. Дехто з харків'ян, перш за все ваплітяни, як і київські «марсіяни», на нас, кого в середині двадцятих років називали пролетарськими письменниками, дивився навіть зневажливо» [24, с. 195-196]. Незважаючи на

колосальну працездатність у різних жанрах: поезія, оповідання, повісті, сценарії, романи, пісенна творчість, Г. Епик відомий нам як автор «пожовтневих колядок та щедрівок»: «Ой збиралась п'ята рада»; «Всі вставайте, в лави вставайте»; «На світанку рано, рано, раненько»; «По селах, містах»; «По всьому світу стала новина»; «В полі, полі плужок оре», він «на зламі» [13, с. 619-624]. Для Епіка ґрунтом стало (а насправді роздоріжжям) нове пореволюційне життя з особливою штучною психологією, що заперечує віру, індивід, кривні зв'язки.

Одним з перших на повість Г. Епіка «Без ґрунту» зреагував на шпальтах «Червоного шляху» М. Степняк. На початку рецензії він розмірковує про мистецьке значення літературного твору та про популярне «читво» й вважає, що в Епіка якраз і була установка на друге, торкається «болючого питання про взаємовідносини «кваліфікованої» творчості з «масовою» на радянському ґрунті» [28, с. 231]. Після процесу СВУ (1929-1930) подібна рецензія була б неможливою. А поки що М. Степняк іронізує, що Епик «щасливо уникнув сюжетних штампів: головний негативний герой його – Василь Васильович – не «патентований» шкідник і ніякого зв'язку ні з Польщею, ні з Англією не має. Це добре, бо «фахове» шкідництво й шпигунство куди частіш зустрічається в нас в літературі, ніж у житті. Просто «бюрократ», а не агент фашизму звичайно, незрівняно частіше явище в наших установах, а література досі відводила йому небагато місця» [28, с. 232]. Рецензент помічає, що в автора вийшло зовсім не те, що він хотів дати: мелодраматична історія про нелюдське кохання Василя Васильовича Гуменка до Софії Кравчик вийшла на передній план, хоча й «соціальний сюжет... розроблений і дуже недбало, залишає непогане враження. Автор уміє робити швидкі зарисовки, іноді трохи і гротескні чи карикатурні, але живі і дотепні. Постать Гуменка з «запряженими в окуляри очами» й перською борідкою, яку він «доїв», маленька друкарка Дора Григорівна, в якій «рожеві плями сполоху п'ятаками виліпилися на шиї» під час розмови з страшним начканцем – легко уявляються читачеві і здаються йому дуже природними й правдоподібними» [28].

І. Огієнко писав, що Григорій Епик дав хороші оповідання [21]. Мова в повісті дійсно жива, фактурна, має стилістичне й психологічне забарвлення, що у 1920-ті називалось еротизмом: «Синє небо було безконечно глибоким, і жайворонки, піднявшись високо, губилися в ньому, і тому здавалося, що в блакитній глибині чиясь невидима рука начіпляла мільйони дрібних срібних дзвоників і щодня зрання до вечора тішила ними землю. А вона, безсоромна й захоплюючо-дужа, легко скинула надокучливу білу ковдру і, втомлено і кличучи розкинувшись, спрагою жаданого кохання гаптувала думки. Легко примруживши вогкі, глибокі очі, вона, хвилюючись, чекала на відданого коханця» [10, с. 142]. Вмів Г. Епик малювати й реалістичні, побутові сцени. Припускаємо, що прототипом не названого в повісті міста є Катеринослав часів громадянської війни: «Другого дня чорна «армія» зчинила густий трус усього міста. Вони без винятку забирали все з квартир, а чого не могли витягти – били, а забране старанно зносили на міський майдан. По тому все це довго обливали гасом і запалили. Навколо вогнища поставили зігнаних міщан і наказали нікому не рушити з місця. За цим накрутили кілька десятків одібраних грамофонів і

цілу ніч на очах у всіх витанцьовували під «Спаси господи» і «Отче наш», бо культвідділ Махна провадив антирелігійну пропаганду» [10, с. 18].

Виникають типологічні паралелі з творами місцевих авторів – В. Чапленка, Г. Мазуренко, М. Мінька, особливо з повістю В. Підмогильного «Третя революція» (1925). Як і в «Третій революції», головна героїня повісті «Без ґрунту» Софія Кравчик гине, тільки не від махновців, як Ксана, а вкорочує собі життя, доведена до відчаю радянським бюрократам – начканцем Гуменком, «рідним братом» гоголівського «значительного лица» з повісті «Шинель». Епіку вдалося художніми засобами (це не Гоголь і не Кафка, але...) передати абсурд країни радянських папероїдів. Людина з живою душею губиться й нівелюється серед цього сірого мотлоху у лабіринті канцелярій, «замків», «процесів»: «Папероїди – це система, і дуже складна. В них свої шляхи захисту й розплодження: покора дужчим і нещадна боротьба проти слабших. В них своя тактика боротьби – густий туман про зроблене ними велике державне заощадження, раціоналізацію і постійна показна собача відданість...Що начальство – те й ми» – філософське обґрунтування папероїдів. Цупко триматися своїх – це найвищий закон, їхнє credo» [10, с. 81-82]. Ієрархія в бюрократичному радапараті була звичайним явищем, яке споглядав та досліджував Г. Епик, працюючи в Полтавській наросвіті та інших радянських установах. «Тяжко, дуже тяжко тут. Страшно, щоб і самого не потягло... Щодня щось нове. Не встережешся, не доглянеш. Обсіли апарат, як мухи восени. Смокчуть, тягнуть і, здається, на десятки років закладають цієї гнилої нади», – говорить один з головних героїв повісті Юхим Скляр [10, с. 80].

До наукового обігу вводимо й рецензію Г. Майфета на друге видання збірки Г. Епіка «Облога» (ДВУ, 1929), надруковану теж у журналі «Червоний шлях».

В радянських літературно-критичних виданнях ніколи не друкувалася стаття М. Хвильового «Соціологічний еквівалент» трьох критичних оглядів», де він полемізує з ортодоксальним критиком В. Коряком щодо творчості ваплітянина Г. Епіка: «Нас цікавить те, що «ужасний» масовик і апологет робітничої класи не тільки не найшов потрібним зупинитись на книжці Епіка «на зломі» (п'ять оповідань з робітничого життя»), не тільки не допоміг єдиному з сучасних письменників, що намагається концентрувати свою увагу на робітничих темах, – мало того, приносить його в жертву своїм давно скомпрометованим вибрикам. Правда, Епик, як і всі ми, має свої хиби. Але для того-ж і існують критики, щоб конкретними вказівками допомагати белетристові. От скажемо, Епик зривається в деяких місцях на «агітку» («виростають буйні паростки соціалізму»), він іноді вносить елементи патетики в реалістичний план. Але хіба в нього нема теплих ліричних малюнків? Хіба він не вдумливо підійшов до свого матеріялу? Хіба не варт зупинитися на людях цих оповідань – на Івасях, На Максимах, на Надіях?» [30, с. 94].

За словами Г. Костюка, Григорій Епик не мав такого таланту, як Яновський чи Куліш: «Він не вмів так синтетично, образно й багатопляново

зображувати події й ідеї цієї доби. Але він мав тверезий і глибший вгляд соціолога в реальні процеси життя. В цьому була його сила й трагедія» [14].

Якщо М. Хвильовий після «ВАПЛІТЕ» розпочинав неперевершений строкатий літературно-науковий та політично-громадський ілюстрований місячник «Літературний ярмарок» (1928-29) в оформленні А. Петрицького, В. Кричевського, І. Падалки, то Г. Епик – завершував. ДНІМ має повний комплект «Ярмарків», а також – «Пролітфронт» (1930), що з'явився після саморозпуску «Л. Я.» Доба «Пролітфронту» – доба повної уніфікації, доба полеміки з «українськими буржуазними націоналістами», «фашистами» тощо.

Хмари над «Пролітфронтом» густішали, як писав Г. Костюк. Гостра критика вирувала навколо Г. Епіка. Його разом з іншими звинувачували в епігонстві «дрібнобуржуазних декадентських літературних течій» та у перетворенні «на трубадурів міщанства, куркульства, богеми, а то й одвертої контр-революції». [17, с. 224]. Пролеткультівцям докоряли, що вони як організація до «року великого перелому» ставилися байдуже й не видали жодної книжки про колективізацію. Це зачепило Епіка і в нього виникла ідея написати на цю тему роман – «Перша весна».

Влітку 1931 р. цей роман з передмовою Г. Костюка, «дуже офіційною й «витриманою», вийшов у світ. Спочатку він був позитивно оцінений, але за кілька місяців атмосфера змінилась. Критики з «Літературної газети» та інших вуспівських органах відкрили, що «позитивні герої роману схематичні, хитливі, неживі, або примітивні. Натомість негативні типи «куркулі», «підкуркульники», «праві опортуністи» й «націоналісти», – живі, людяні, розсудливі, психологічно мотивовані. Замість викликати до них ненависть, автор викликає співчуття, пошану. Роман антипартійний, бо показує колективізацію не як добровільний процес, а процес примусу і терору» [14].

Свій новий роман «Петро Ромен» Г. Епик писав «жартома на змагання з Хвильовим за створення позитивного героя нашого часу». І хоча цей твір з мистецького боку був нижчим за «Першу весну», він мав успіх.

Г. Епик був арештований 5 грудня 1934 року нібито за приналежність до контрреволюційної націоналістичної організації, що планувала терористичні акти проти керівників Компартії і уряду. Понад 20 років про письменника не було й чутки, крім його листів до дружини В. Омельченко, уривки з яких уперше видрукувала літературознавець і критик професор К.П. Фролова [29], та до доньки Ради (від першого шлюбу з Вірою Панасівною Куликовою) [22]. Наприкінці 1950-х ім'я письменника повертається до контексту радянської літератури: у передмові до роману «Перша весна» П. Моргаєнко з позицій соціалістичного реалізму майже сторінку присвячує аналізу повісті «Без ґрунту». На контрасті (негативний – позитивний) будує характеристики героїв: «Гуменко – агонізуючий виплід старої, людиноненависницької моралі, папероїдство, канцелярія – конкретні, але не єдино можливі обставини для виявлення його сутності. Начканц відчуває особливу насолоду в тому, щоб принизити, потоптати людську гідність іншого.» [18, с. 12-13]. Позитивним образом був образ Софії Кравчик, який викликав у читача «тільки болюче співчуття» [18, с. 12-13]. Радянський літературознавець повинен був

обов'язково звернути увагу в творі на виховну роль партії, тому він й починає поступово шукати недоліки в повісті: «Добре акцентована емоційно повість не вільна від слабостей. Надто вже безпорадною виявилася Кравчик перед злом, надто інертним – оточення, в якому вона перебувала, надто слабкими сили, кровно зацікавлені в утвердженні нового. Загальні місця, схематизм завадили по-справжньому розкритися образіві секретаря парторганізації Яна Шотмана. Реалістичному стилеві повісті відчутно зашкодили сентименталізм і мелодрама.» [18, с. 12-13].

П. Моргаєнко підсумовував: «Глибоко справедлива ідея твору (стара, буржуазно-егоїстична мораль позбавлена в нашому суспільстві соціального ґрунту, звідси й назва повісті), його образи кликали читача до активної боротьби з пережитками капіталізму в свідомості й побуті, з інертністю, до все ширшого розвитку гуманістичних начал нової моралі» [18, с. 12-13]. А про що думав, коли писав цю повість Г. Епик?..

Роман «Перша весна» критик вважав «найбільшим і найпомітнішим твором», «непересічним явищем української прози початку 30-х років та й усього літературного процесу, одним з ряду найхарактерніших, конкретно зумовлених фактів в історії нового мистецтва» [18, с. 14]. Оптимістичним заспівом розпочинався «колгоспний роман»: «Крикне хрипко в степи литчина горлянка, ще застогне незаможник Григорій Химочка – непокірний нащадок січової голоти, і гірко заридає зораними межами степ. Але ці ридання будуть останніми, бо назавжди скинуть з нього кайдани рубців-меж, розстелять його на всю широчінь нашого прекрасного неба і виповнять його чорні й повні груди ще не зною, новою і повною радістю» [18, с. 15].

Про трагедії колективізації та голодомору документально стає відомо тільки в добу «перебудови» та після проголошення незалежної України, коли дослідники долучилися до архівів, до «спецхранів». Ю. Шаповал, розслідуючи так звану справу боротьбистів, в якій було репресовано Г. Епіка, писав, що історію фабрикації цієї «справи» можна правильно зрозуміти тільки в контексті розпочатого Сталіним у 1932-1933 роках послідовного наступу на політику «коренізації», у тому числі на «українізацію»: «У цей же період «драматурги» з НКВС почали фабрикувати справу так званої «контрреволюційної боротьбистської організації». Підсумок: 27 і 28 березня 1935 року на закритому судовому засіданні у Києві виїзна сесія Військової Колегії Верховного Суду СРСР під головуванням Василя Ульріха розглянула цю справу і винесла вирок. Всього засудили 17 осіб. Ось вони: О.А. Полоцький, М.П. Любченко, С.М. Семко-Козачук, Ю.А. Мазуренко, Д.Є. Кудря, Л.Б. Ковальов, М.Г. Куліш, Г.Д. Епик, В.Л. Поліщук, В.Я. Вражливий-Штанько, В.П. Підмогильний, Є.П. Плужник, А.С. Панов, В.Ф. Штангей, П.З. Ванченко, Г.Й. Майфет, О.І. Ковінька. Офіційних повідомлень не було... Втім, деякі офіційні виступи можна назвати. Це, зокрема, виступ другого секретаря ЦК КП(б)У Павла Постишева на квітневому 1935 року Пленумі Правління Спілки радянських письменників України» [32].

Засуджений до 10-річного ув'язнення Г. Епик був відправлений для відбування покарання на Соловки. Листи письменника з концтабору до дружини В. Омельченко «переповнені фальшивим пафосом, довжелезними списками класичної літератури, яку він буцімто читає в години дозвілля, а також натхненно працює над книжкою новел «Соловецкие рассказы», котра, на його думку, «принесла б дуже багато користі і мала б надзвичайний успіх». Рукопис цієї книжки Епик згодом надіслав до Москви на ім'я наркома внутрішніх справ з проханням ознайомити з нею «ще й старших». Проте ніякі запобігання не полегшили долі письменника. В цьому незабаром переконався і сам Епик. В книзі «Українська інтелігенція на Соловках» С. Підгайний згадує, як бадьорий письменник раптом «перестав бути ударником, спалив новели й роман, писані «во славу Чека», відмовився від роботи, посилаючись на біль у нозі...» [16]. У жовтні 1937 року його справу, як і інших українських митців, переглянула «трійка» УНКВС Ленінградської області і винесла новий вирок – розстріл. Вирок був виконаний 3 листопада. В 1956 р., постановою Військової колегії Верховного Суду СРСР Г. Епик реабілітований посмертно.

Одними з перших про Г. Епіка згадали дніпропетровський журналіст М. Безуглий [2], тернопільський красзнавець А. Пасько [22], згодом журналіст, красзнавець М. Чабан, якому пощастило зустрітися з братом письменника Іваном Даниловичем Епіком [31, с. 73-80]. Історія української літератури (К., 1988) щодо «переконливого образу комуніста, людини ленінського гарту» говорить, що його вдавалося створити не кожному: «Скажімо, у «Січневих днях» Г. Шкурупія (1924), оповіданні «В жовтневу ніч» Г. Епіка (1925), «Романі Ма» Ю Яновського (1925), «Юхимі Кудрі» Івана Ле (1926) цей герой хоч і зображався відважним і рішучим, але як художній тип був не досить виразний» [20, с. 61]. Українська літературна енциклопедія друкує статтю про творчість Г. Епіка (з портретом). [26, с. 153-154].

«Історія української літератури ХХ століття у двох книгах» за редакцією чл.-кор. НАН України В.Г. Дончика (К., 1998) є на сьогодні фундаментальним виданням, яке об'єктивно висвітлює творчість Г. Епіка. Оскільки ми заявили в «третьому вимірі» – текст + контекст, дозволимо собі знов таки навести уривок, який характеризує роман «Перша весна» з позиції нового часу: «Хоч і в ньому героїзуються насильство над селянином та соціально-деструктивні інстинкти у формі «класової свідомості», але водночас є і чимала «інформація для роздумів» сучасному читачеві... Є в романі ще один опортуніст, голова райвиконкому Товстодум, який вважає, що «пояснювати все тільки куркульським наступом, куркульською агітацією – це виправдовувати усі наші помилки. Причина такого ставлення селянства до колгоспів лежить глибше». І ще одне мимовольне пророцтво в романі. Воно – у зловорожих словах селянина непевних статків і непевної орієнтації Гниди – їх так глузливо передає голова комнезаму Григорій Химочка: «Він такої вчора нам заспівав, що хоч із села тікай. Ви, каже, руйнуєте господарство. Ви, каже, ведете всіх до голоду» [8, с. 246].

Наукову цінність має й дослідження М. Васьківа про нове прочитання роману Г. Епіка «Перша весна» Він відшукує «сліди» у тексті «колгоспного

роману» справжніх подій, які відбувалися під час колективізації – «масове винищення цвіту селянства, тотальне його безправ'ям, насильницьке усуспільнення майна.» [3]. Автор вважає, що саме через деконструктивізм можливо віднаходити такі «сліди»: «Він може виявитися незамінним для демаскування тоталітаризму, політичного чи художньо-літературного: адже «реконструкція – «необхідна умова для того, щоб розпізнати і побороти небезпеку тоталітаризму». [3].

Говорячи про гумор та сатиру радянських часів, сучасні дослідники звертають увагу на оповідання Г. Епіка «Сторінка із щоденника Степана Івановича Курочки» (1933), де гостро вирішувались автором соціальні проблеми: «Правда твоя, Стьопочко, Тобі теж без підходящої партії не обійтись. Адже ж нас закріпили за найкращим розподільником, дають безплатні талони в театр, ти починаєш їздити на машині, та ще й курортом обіцяли похастувати. Як же ж без партії?» [11, с. 362].

Останній час з'являються наукові праці, науково-популярні статті про «українське відродження» 20-х рр., де зустрічається ім'я Г. Епіка, в суперечливих оцінках, по-різному акцентоване.

Так, Любов Пономаренко, досліджуючи художню еволюцію прози І. Сенченка, згадує серед інших ваплітян і Г. Епіка : «Ставлення до непу на той час було неоднозначним: ряд письменників опублікували виразно «опозиційні» твори (В. Сосюра, М. Хвильовий, Г. Епик). Від романтичних жанрів, від психологічного нюансування поведінки колишніх революціонерів, зайвих і незапитаних новим часом «донкіхотів», ряд помітних письменників перейшли до сатиричних, гротескних жанрів («Іван Іванович» М. Хвильового, «Образ» А. Любченка, «Том сатири» Г. Епіка та ін.)» [23].

У царині історичної науки в контексті досліджень, присвячених проблемі тоталітаризації культурної сфери суспільного життя в УРСР (20-30-ті рр. ХХ ст.), ім'я Г. Епіка також неодноразово зустрічається: «Політична етика більшовизму вимагала безпощадної боротьби із «ворогами», а якщо їх було замало, то вони «створювалися» (оповідання Г. Епіка «Перша весна», п'єса М. Куліша «Комуна в степах»)....Критика використовувалася як каральний засіб. За таких умов значна частина інтелігенції повністю скорилась системі і підтримала її своїм ім'ям. Відомі вчені, діячі культури в промовах і статтях брутально засуджували своїх учорашніх колег і друзів (П. Козицький, М. Могилянський, О. Оглоблін, Г. Епик)» [1].

Таким чином, ми проілюстрували тривимір творчої парадигми Г. Епіка не тільки його текстами, а й «динамічним контекстом», що є завжди відкритим для інтерпретацій [4, с. 6].

Бібліографічні посилання:

1. Автушенко І.Б. Тоталітаризація культурної сфери суспільного життя в УРСР (20-30-ті рр. ХХ ст.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України [Електронний ресурс]. – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – 20 с. – <http://disser.com.ua/contents/29232.html>

2. Безуглий М. Вічно крокуючий у життя // Прапор юності. – 1966. – № 6.
3. Васьків М. Тексти крізь текст (незвідані світи роману Г. Епіка «Перша весна») // Слово і час. – 2003. – № 8. – С. 14-22.
4. Галета О. Від упорядника // Досвід кохання і критика чистого розуму: Валер'ян Підмогильний: тексти та конфлікт інтерпретацій / Упорядник Олена Галета. – К.: Факт, 2003. – С. 5-6.
5. Гоголь Н.В. Шинель // Гоголь Н.В. Собрание сочинений в 4-х томах. Т. 2. – М., 1968.
6. Голубенко П. Український культурницький націоналізм 1920-х років на підсоветській Україні [Електронний ресурс] // <http://ridnaukraina.com/view>.
7. Державний архів Дніпропетровської області. Документи виявила Л. Маркова, зав. науковим відділом ДНІМ.
8. Дзюба І. Проза // Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн.І: Перша половина ХХ ст. Підручник /за ред. В. Г. Дончика. – К.: Либідь. 1998. – С. 232-252.
9. Домонтович В. Без ґрунту. – Регенсбург: Видання М. Борецького, 1948.
10. Епик Г. Без ґрунту. – ДВУ, 1928.
11. Зуб І. Сатира і гумор / Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн. І: Перша половина ХХ ст. Підручник /за ред. В. Г. Дончика. – К.: Либідь. 1998. – С. 358-363.
12. Килимник О. В. Эпик Г. Д. // Краткая литературная энциклопедия. Т. 8. Ф-Я. – М.: Советская энциклопедия, 1975.
13. Колядки та щедрівки / Упорядники О. І. Дей (тексти), А. І. Гуменюк (мелодії). Відповідальний редактор М. Т. Рильський. – К.: Наукова думка, 1965. – 804 с.
14. Костюк Г. Григорій Епик / Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади. Книга перша. – Едмонтон: Канадський інститут українських студій. Альбертський університет, 1987. – С. 351-361.
15. Майфет Г. Григорій Епик. Облога. Видання друге. ДВУ, 1929, ст. 406. Ціна 2 карб. 10 к. // Червоний Шлях. – 1929. – № 10-11. – С. 184-186.
16. Мельник В. Григорій Епик / ...З порога смерті: Письменники України – жертви сталінських репресій / Упоряд. О. Г. Мусієнко [Електронний ресурс]. – К.: Рад. письменник, 1991. – http://ukrlife.org/main/evshan/martyrolog_z.htm
17. Момот Ів. Ще про «живу» людину і молодняківського заратустру // Пролітфронт. – 1930. – № 5-6. – с. 200-240.
18. Моргаєнко П. Григорій Епик. Життя і твори // Епик Г. Перша весна. – К.: Дніпро, 1971. – С. 5-20.
19. Наєнко М. «М'ятежний геній» літератури і жертва комуністичного божевілля [Електронний ресурс] // Вітчизна. – 2008. – № 11-12. – http://vitchyzna.ukrlife.org/11_12_08naenko.html
20. Наєнко М. Проза [Електронний ресурс] // Історія української літератури в двох томах. Т. 2. – К.: Наукова думка 1988. – С. 50-78
21. Огієнко І. Історія української літературної мови [Електронний ресурс]. – К., 2001 (перш. вид. Вінніпег, 1949). – <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu.htm>
22. Пасько А. Роздуми про молодь... // Прапор юності. – 1986. – 18.01.
23. Пономаренко Л. М.. Художня еволюція прози Івана Сенченка. Автореферат: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук [Електронний ресурс]. – Кіровоград: Кіровоградський держ. пед. університет ім. В. Винниченка, 2001. – 19 с. – <http://www.lib.ua-ru.net/inode/6799.html>
24. Про Івана Ле: Спогади, етюди, листи. – К.: Радянський письменник, 1985. – 303 с.
25. Руснак І. Живий дух Уласа Самчука [Електронний ресурс] // Самчук У. Кулак. Месники. Віднайдений рай: Роман. Оповідання. Новели. – Львів, 2009. – С. 9-29. – <http://www.vidrodzhenia.org.ua/ulas.htm>
26. Семенюк Г.Ф. Епик Г.Д. // Українська літературна енциклопедія. Т. 2. Д-К. – К.: УРЕ ім. М. П. Бажана, 1990.

27. Сенченко І. Іван Сенченко. Нотатки про літературне життя 20-40-х років (Уривки) [Електронний ресурс] // <http://www.ukrcenter.com/Library/read.asp?id=7924>
28. Степняк М. Григорій Епик. «Без ґрунту». Повість. ДВУ, 1928. тираж 5000, стор. 210. Ціна у папці 1 кар. 65 коп. // Червоний шлях. – 1929. – № 7. – С. 231-235.
29. Фролова К. Життя і смерть Григорія Епіка // Прапор юності. – 1988. – 29.03.
30. Хвильовий М. Соціологічний еквівалент трьох критичних оглядів // ВАПЛІТЕ. – 1927. – № 1. – С. 80-101.
31. Чабан М. Очима брата // Чабан М. Січеслав у серці. – Дніпропетровськ: ВПОП «Дніпро», 1994. – С. 73-80.
32. Шаповал Ю. Фатальний бренд [Електронний ресурс] // «День». – Київ. – 2005. – 19.02. – <http://vpered.wordpress.com/2009/04/29/>
33. Шерех Ю. Шостий у гроні. В. Домонтович в історії української прози // Шерех Ю. Поза книжками із книжок. – К.: Час, 1998. – С. 77-114.

Надійшла до редколегії 25.05.2011 р.